

M. Alfiorov

TOWNS OF UKRAINE IN 1945–1950 YEARS

In article consider the development of towns of Ukraine in 1945-1950 years. Shown changes dynamics quantity migrations of population in city in this years. The conclusions on the nature of influence of political factoris into reconstruction and development of towns of Ukraine.

Key words: Ukraine, region, towns, urbanization, reconstruction.

© М. Алфьоров
Надійшла до редакції 09.11.2010

УДК 930.2:82-84

ВПЛИВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В 90-х РОКАХ ХХ ст.: ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

ВАЛЕРІЙ ГАЙДАМАКА,

здобувач кафедри історії слов'ян Донецького національного університету

У статті висвітлюються основні аспекти впливу періодичної преси на розвиток української державності в 90-ті роки ХХ століття за напрямком: проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. на підтримку Акта проголошення незалежності. Робиться висновок, що цей вплив був різновекторним, зокрема компартійні пресові органи опонували ідеї незалежності. Вплив матеріалів преси був дієвим тільки в тому випадку, коли зміст друкованої інформації корелював з історичною пам'яттю широких мас українських громадян.

Ключові слова: преса, засоби масової інформації, державність, референдум.

Постановка проблеми. Після 24 серпня 1991 року, коли в Українській РСР було проголошено курс на незалежність, у нашій країні почався трансформаційний перехід до іншого типу держави, що базується на принципах ринкової економіки та демократії. На практичне здійснення такого переходу суттєвий вплив мала періодична преса.

Українські історики, журналісти та інші фахівці за минулий час зробили чималий внесок у наукове дослідження та висвітлення цього впливу, тому тема не є суттєво новою, але, на жаль, цей процес досліджений украй недостатньо і не дає повного уявлення про вплив преси на розвиток української державності.

Аналіз досліджень і публікацій із проблеми. Серед значущих для нашого дослідження наукових праць слід виділити монографічне дослідження С. О. Костилюєвої "Становлення й розвиток друкованих засобів масової інформації новітньої України (друга половина 80-х - 90-ті роки ХХ ст.)" [1], у якому наведено й проаналізовано значний фактичний матеріал щодо впливу друкованих ЗМІ на процес розвитку української державності в 90-ті роки. І хоча ця монографія охоплює певний період діяльності друкованих ЗМІ

за радянських часів, ця обставина не зменшує її наукового значення.

Близьке відношення до нашої теми мають наукові праці Є. В. Мамонтової "Фактор преси в конституційному процесі України" [2] та А. Г. Костирева "Роль засобів масової інформації в процесі демократичного розвитку суспільства" [3], у яких зроблені спроби висвітлення й аналізу процесів впливу вітчизняної періодики на розвиток української державності в указаний період.

Важливу інформацію було почерпнуто з наукової роботи істориків В. М. Литвина та А. Г. Слюсаренка "На політичній арені України (90-ті рр.). Роздуми істориків" [4] та роботи В. М. Литвина "Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті рр. ХХ ст.)" [5], де йдеться про чинники, які сприяли підтримці Акта незалежності України.

Крім наведених публікацій, для розробки нашої теми ми використовували низку книг та публіцистичних статей українських та зарубіжних авторів [6]. Проблема впливу вітчизняної періодики на розвиток української державності висвітлюється в указаних роботах лише фрагментарно, що й обумовило потребу в її подальшому науковому дослідженні.

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.

Метою цієї роботи є висвітлення аспектів впливу вітчизняної преси на розвиток української держави в перший рік її самостійного існування.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше здійснена спроба продовження аналізу процесу впливу вітчизняної преси на розвиток української державності в перший рік її самостійного існування на тлі супутніх чинників, що сприятиме більш повноцінному сприйняттю історії становлення та розбудови Української держави.

Ураховуючи, що розбудова будь-якої держави відбувається за багатьма напрямками, у тому числі в напрямі вирішення територіального питання; створення збройних сил і гілок влади; розробки й прийняття Конституції; вирішення питань щодо власності; випуску власних грошей; створення державної символіки, геральдики та гімну; визнання державної мови тощо і що розміри наукової статті не дозволяють охопити всі ці напрямки, зупинимось лише на тих аспектах, які стосуються проведення Всеукраїнського референдуму на підтримку Акта проголошення незалежності України 1 грудня 1991 року.

Виклад основного матеріалу. Спочатку спробуємо з'ясувати стан українського мас-медійного простору на початку 1990-х років. Для цього відзначимо, що в 1991 році в Україні виходило 22 газети республіканського рівня, 91 - обласного рівня, 184 - міського рівня і 457 районних газет із річним накладом понад три мільярди шістьсот мільйонів примірників. Крім того, у новоствореній незалежній державі було зареєстровано понад 900 інших газет із загальним накладом майже в 250 мільйонів примірників і 161 журнал із загальним тиражем понад 8 мільйонів примірників [7].

Велика кількість друкованих ЗМІ і їх накладів у 90-х роках минулого століття - це, безумовно, був потужний арсенал, а відтак для більш ефективного його використання першочергову роль відігравало змістове наповнення публікацій. На думку автора, саме із цією метою 20 вересня 1991 року на п'ятнадцятому засіданні Верховної Ради України було розглянуто низку пропозицій, наданих головою Комісії ВР з питань гласності та масової інформації М. М. Списом до проекту законодавчого акта, який мав регулювати відносини ЗМІ із суспільством та різноманітними державними структурами. Підставою для порушення цього питання стала антидержавна позиція деяких друкованих видань (особливо компартійних) під час спроби ДКНС (державний комітет надзвичайного стану) здійснити державний переворот [8]. Із цього приводу 9 жовтня 1991 року Верховна Рада України прийняла ухвалу "Про позицію преси, телебачення і радіо України в годину державного перевороту та заходи, що впливають з цього" [9]. І вже 10 жовтня 1991 року парламентська газета "Голос України" (тираж 160 тис. примірників), чий матеріал передруковувалися багатьма державними газетами різного рівня, а також транслювалися по радіо й телебаченню, повідомляла: "Отже, парламент врешті-решт визначився щодо позиції ЗМІ у серпні цього року. Інформацію Комісії Верховної Ради з питань гласності та засобів масової інформації узято до відома, висновки відповідних комісій місцевих рад, що стосуються "мас-медіа", розглянуті на засіданнях трудових колективів і на чергових сесіях рад, які мають свої друковані органи" [10].

Не менш популярна "Робітничка газета" 6 листопада 1991 року стисло описувала зустріч редакторів обласних і міських газет з Головою ВР України Л. Кравчуком. Ішлося про роль преси в період підготовки до референдуму й підтримку Акта проголошення незалеж-

ності [11]. Без сумніву, це була цілеспрямована робота перед початком важливих змін у розбудові нової української держави.

Разом із тим, показовою є позиція керівників українського Держтелерадіо початку 1990-х років. Так М. Охнакевич - тодішній керівник Держтелерадіо - не тиснув на журналістів, не займав сторону тієї чи іншої політичної сили. "Чиніть так, як вам підказує совість", - таким було його напуття журналістам [12].

Тепер спробуємо проаналізувати дії періодичної преси щодо результативності голосування на підтримку Акта проголошення незалежності України в досліджуваній період.

24 серпня 1991 року на позачерговій сесії XII скликання Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки було проголошено незалежність Української держави й прийнято постанову "Про проголошення незалежності України". Щоб надати цьому документу більшої ваги, особливо в очах міжнародної громадськості, було вирішено провести Всеукраїнський референдум на підтримку Акта проголошення незалежності, який і відбувся 1 грудня 1991 року.

Для віддзеркалення позиції громадськості з приводу визнання Акта про незалежність України, державна преса зверталася до думки відомих людей. Так, оргкомітет руху "Росіяни за незалежність України" через парламентську газету "Голос України" 23 жовтня 1991 року виступив зі зверненням до всіх росіян, що жили на той час в Україні: "Дорогі співвітчизники! 1 грудня відбудеться всенародний референдум, який повинен визначити долю України. Історично склалося так, що ми з вами живемо на території України і тому своїми голосами на референдумі вирішуватимемо не тільки питання української державності, але й нашого майбутнього... безправна, пограбована Україна давно перетворилася на провінцію величезної імперії... продовжує знижуватися життєвий рівень нашого народу. Ми переконані, що разом з усіма народами, що живуть в Україні, зможемо побудувати цивілізовану, демократичну, вільну державу... Ми, росіяни, закликаємо всіх наших співвітчизників, що проживають в Україні, проголосувати за нашу незалежну, демократичну Україну заради майбутнього, заради наших дітей" [13].

Цей лист підписали шість відомих діячів культури і науки, серед яких - письменниця Алла Потапова, народна артистка СРСР Ада Роговцева, доктор філософських наук Ірина Добронравова та інші.

Наступного дня 24 жовтня 1991 року в цій газеті було опубліковано подібне звернення Верховної Ради до народу України: "Шановні співвітчизники! 1 грудня ми маємо... висловитись щодо Акта проголошення незалежності України. Це вибір для себе, своїх дітей та онуків... Ми не маємо права помилитися... Незалежність - це мрія наших батьків і прадідів... Це обов'язкова потреба... Такою є позиція Верховної Ради. Ми закликаємо вас підтримати Акт проголошення незалежності України" [14].

За два дні до референдуму, 29 жовтня, на першій шпальт газети "Голос України" було набрано крупним шрифтом наступну інформацію: "...1 грудня робимо вибір. За незалежність: "ТАК", "НІ". Варіант відповіді "НІ" було закреслено, а поряд з "ТАК" розміщено портрет Т. Г. Шевченка і частину його вірша: "І забудеться срамотня, нещасна година. І оживе добра слава, слава України" [15]. Тираж тільки одного цього номера, виданого російською й українською мовами, складав близько 500 тисяч примірників. Не підлягає сумніву, що вплив цієї, а також багатьох інших демократичних газет, таких як "Комсомольское знамя", "Молода гвар-

дія", "Літературна Україна", "Молодь України", "Контракт" (усі - Київ), "За Вільну Україну", "Молода Галичина", "Ратуша" (усі - Львів), "Знамя комунізму" (Одеса), "Донбас" (Донецьк), а також місцевих видань, які часто дублювали важливі державні події і були в силу регіональних обставин найбільш впливовими ЗМІ, сприяли формуванню громадської думки щодо підтримки Акта про незалежність України і виходу України зі складу СРСР.

Повністю протилежну позицію щодо визначення незалежного статусу України займала радянська пресою, яка в досліджуваній період у більшості своїй залишалася компартійною і чий тиражний арсенал виявився значно потужнішим від українського. Так, наклад "Комсомольской правды" перевищував 17 млн примірників, "Известий" - 4,7 млн прим., "Правды" - 2,6 млн прим., "Красной звезды" - більше одного мільйона примірників.

У вересні-листопаді 1991 року ці газети багаторазово друкували "аргументовані" матеріали на "українську тематику", зміст яких можна охарактеризувати так: "Без Росії Україні буде погано. Схаменіться!". Наприклад, газета "Красная звезда" в листопаді помістила добірку листів читачів, серед якої була замітка з промовистою назвою "Не обмануться в надеждах". Автор хотів бачити Україну незалежною, але в складі Союзу. Він заявляв: "Неправда, що український, білоруський і російський народи не хочуть жити однією дружною сім'єю" [16].

Потужний постріл у бік української незалежності зробив лист Н. Вакуленко у газеті "Правда" під назвою "Гей, славяне". У знущальному тоні автор цікавився: "А що буде з самостійною Україною, якщо Росія відмовить їй у поставках, скажімо, лісу?" Закінчувалось стаття питанням, пов'язаним із незалежністю: "А сьогодні хіба не насувається нова небезпека?" [17].

Напередодні голосування газета "Известия" повідомляла про те, що організація НТС (Народно-трудовий союз російських солідаристів) поширювала листівки в Києві із закликом сказати "Ні" незалежній Україні. Там були московські адреси для координації дій... [18].

Однак преса була далеко не єдиним фактором впливу на вибір громадян.

Перший Президент України Л. М. Кравчук, який на той час займав посаду голови ВР України і, до речі, одним з перших порушив питання про референдум, пояснював позитивне ставлення більшості громадян до референдуму тим, що люди втомилися, більше не хотіли жити в країні, де їх пригнічували, де всі доле-носні питання вирішувалися в Москві [19]. Дійсно, "люди втомились" від вказівок Москви, яка регулювала в Україні все, наприклад, кількість україномовних шкіл чи відсоток видання в країні газет та книг українською мовою, дозволяла комусь їхати за кордон працювати, а комусь - ні.

Доктор історичних наук, академік НАНУ В. М. Литвин зазначав, що 76 % усіх дієздатних громадян проголосували за підтвердження Акта проголошення незалежності України. Він вважав, що ця цифра з'явилася внаслідок унікального збігу обставин, унаслідок яких "переляканий рішучими заходами російського керівництва з декомунізації український номенклатурний істеблішмент поспішно заангажував ідею державної незалежності і кинув на пропаганду всі підконтрольні засоби..." [4].

Але, на думку автора, до "унікального збігу обставин" належить ще один, на цей раз вирішальний чинник, який значною мірою сприяв підтримці Акта про незалежність. Цей чинник - історія України, яка містить

безліч фактів, злочинних дій влади за радянських часів по відношенню до свого народу. Віддзеркалювали ці факти не тільки письменники, а й журналісти друкованих ЗМІ. Це й дискримінація України як держави, і Голодомор, і переслідування патріотів за політичні переконання... Це порожні прилавки магазинів у період "розвинутого соціалізму", злидні й безправ'я простих громадян, повний диктат і залежність від КПРС...

Унаслідок такої кореляції (залежності одного явища від іншого), 1 грудня 1991 р. Акт проголошення незалежності України був підтверджений всенародним референдумом. Із 37885,6 тис. громадян України, які були внесені до списків для таємного голосування, узяли участь у голосуванні 31891,7 тис. (84,18 %). Із них голос за незалежність віддали 28804,1 тис. виборців (90,92 %). Зокрема, у Криму відповіли на запитання референдуму "Так, підтверджую" 54,19 % громадян, у Севастополі - 57,07 %; у Донецькій, Луганській, Одеській, Харківській областях підтвердили Акт про незалежність понад 80 % виборців; в Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Волинській, Рівненській, Житомирській, Київській, Хмельницькій, Черкаській, Вінницькій областях за незалежність проголосувало понад 95 %, у решті областей - понад 90 % громадян. Після оголошення результатів референдуму вже ні в кого не виникало сумніву, чи хоче український народ мати свою самостійну державу [20].

Висновки

Вітчизняна періодична преса суттєво впливала на розвиток української державності в 90-х роках ХХ століття, зокрема стосовно підтримки Акта про незалежність України. Разом із тим, цей вплив був різновекторним - компартійні пресові органи опонували ідеї незалежності. Вплив матеріалів преси був дієвим тільки в тому випадку, коли зміст друкованої інформації корелював з історичною пам'яттю широких мас українських громадян. Після ґрунтовного обговорення проблеми незалежності на сторінках періодичних видань у населення формувались певні позиції й відповідна поведінка щодо подальшої розбудови нової держави, яка посилювалась негативними прикладами подій з історії власного життя народу та життя його попередніх поколінь.

До позитивних наслідків інформаційного впливу періодичної преси на суспільство можна віднести те, що процес державного будівництва здійснювався більш організовано й цілеспрямовано.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Костилова С. О. Становлення і розвиток друкованих засобів масової інформації новітньої України (друга половина 80-х - 90-і роки ХХ ст.) : дис. на здобуття наук. ступеня доктора істор. наук : спец. 07.00.01 / С. О. Костилова. - К., 2004. - 477 с.
2. Мамонтова Є. В. Фактор преси у конституційному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / Є. В. Мамонтова. - Одеса, 2000. - 20 с.
3. Костирев А. Г. Роль засобів масової інформації в процесі демократичного розвитку суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / А. Г. Костирев. - К., 2003. - 17 с.
4. Литвин В. М. На політичній арені України (90-ті рр.). Роздуми істориків / В. М. Литвин, А. Г. Слюсаренко // УІЖ. - 1994. - № 2/3. - С. 32.
5. Литвин В. М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті рр. ХХ ст.) / В. М. Литвин. - К. : Наук. думка, 2001. - 560 с.
6. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. - М. : ЭКСМО-пресс, 2001. - 832 с.; Кисляя Л. Н. Влияние

местной власти на политику районной прессы / Л. Н. Кислая // Известия Уральского гос. ун-та. - 2008. - № 60. - Вып. 24 [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://proceedings.usu.ru>; Исмаил-заде Э. Наша оппозиционная газета больше всех подвержена цензуре / Эльдар Исмаил-заде // Законодательство и практика СМИ. - 1997. - Вып. 1 (6). Апрель [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.medialaw.ru/publications>.

7. Костилова С. О. Друковані засоби масової комунікації України / С. О. Костилова. - К. : нац. техн. ун-т "Київський політехнічний інститут", 2001. - С. 123-124.

8. Засідання Верховної ради від 20 вересня 1991 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступа : <http://www.rada.gov.ua/zakon>.

9. Відомості Верховної Ради України : Про ЗМІ: ухвала ВР від 9 жовтня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 50. - 706 с.

10. Скачко В. До демонтажу союзу - будьте готові! / В. Скачко // Голос України. - 1991. - 10 жовтня. - С. 2.

11. Укринформ. Встреча с редакторами // Рабочая газета. - 1991. - 6 жовтня. - С. 2.

12. Абліцов В. "Чинить так, як вам підказує совість" / В. Абліцов // Схід. - 2009. - № 6 (97). - С. 58.

13. Обращение оргкомитета движения "Русские за независимость Украины" // Голос України. - 1991. - 23 жовтня. - С. 7.

14. Звернення ВР до народу України // Голос України. - 1991. - 24 жовтня. - С. 1.

15. Вірш, "І забудеться срамотня..." // Голос України. - 1991. - 29 жовтня. - С. 1.

16. Стасовский А. Не обмануться в надеждах / А. Стасовский // Красная звезда. - 1991. - 9 листопада. - С. 1.

17. Вакуленко Н. Гей, славяне / Н. Вакуленко // Правда. - 1991. - 30 листопада. - С. 2.

18. Украина: за день до выстраданной воли // Известия. - 1991. - 30 листопада. - С. 1.

19. Яхно О. Народ обрвал независимость Украины. Назавжди / О. Яхно // День. - 2008. - 1 грудня. - С. 3.

20. Інформація державного відділу виконавчої служби Львівської області. [Електронний ресурс]. - Режим доступа : http://www.vdvs.kambuzko.at.ua/news/progoloshennja_nezalezhnosti_ukrajni/2010-08-21-47.

V. Hajdamaka

THE INFLUENCE OF DOMESTIC DEVELOPMENTS IN UKRAINIAN STATEHOOD IN 90-S: PROCLAMATION OF INDEPENDENCE

This article covers the main aspects of the impact of Press for the development of Ukrainian statehood in the 90 years of the twentieth century in the following areas: a nationwide referendum to support the independence of the Act. The article may be useful for researchers, teachers and students engaged in historical, social, political and other studies.

Key words: press, media, statehood, referendum.

© В. Гайдамака

Надійшла до редакції 26.11.2010

УДК 947.089(477); 94(367)

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ УРСР В УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКИХ ОСВІТЯНСЬКИХ ЗВ'ЯЗКАХ

ГАЛИНА ДОКАШЕНКО,

доктор історичних наук, професор кафедри вітчизняної та зарубіжної історії

Горлівського педагогічного інституту іноземних мов

У статті проаналізовані основні напрямки роботи громадських організацій УРСР (професійних спілок, комсомолу, товариств дружби) щодо їх участі в українсько-болгарських взаємовідносинах, зокрема в галузі освіти, у соціалістичну добу. З'ясовано основні уроки та наслідки цих взаємовідносин, окреслено перспективи освітнянських контактів на сучасному етапі.

Ключові слова: партійне керівництво, професійні спілки, комсомол, товариства дружби, шкільні колективи, педагогічна інтелігенція.

Постановка проблеми. Однією з визначальних рис сучасного суспільного поступу виступають освіта та знання, які людина поповнює та вдосконалює практично все життя. Освіта закономірно стала сферою найак-

тивнішого співробітництва, обміну досвідом, вироблення спільних рішень, юридично закріпленого у відомій освітянам Болонській декларації. Однак освітянські взаємовідносини виникли не сьогодні, а історичний

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.